CHET TILLARINI O'QITISHDA AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Xakimova Nargizaxon Rustamjon qizi
Osiyo xalqaro universiteti, Pedagogika yo'nalishi 1-bosqich magistranti (MM2-P-2026)

Ilmiy rahbar: **Olimov Temir Xasanovich**
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23880395

Annotatsiya. Mazkur tezisda oliy ta'limda chet tillarini o'qitish jarayonida aksiologik yondashuvni madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi bilan uyg'unlashtirishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Qadriyatga doir vaziyatlarni sharhlash, turli nuqtayi nazarlarni asosli qiyoslash, muloqotda vositachilik qilish va refleksiyani birlashtiruvchi o'quv topshiriqlari tavsiflanadi. Muallif tomonidan qadriyatni anglashdan kuzatiladigan kommunikativ harakatgacha bo'lgan metodik bog'lanish taklif etiladi. Ish nazariy tahlil va metodik loyihalashtirishga asoslangan bo'lib, tajriba-sinov natijalari sifatida talqin etilmaydi.

Kalit so'zlar: aksiologik yondashuv, chet tilini o'qitish, madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya, qadriyatlar, tanqidiy madaniy anglash, muloqot vositachiligi, refleksiya.

Kirish.

Chet tilini egallash lug'at boyligi, grammatik bilim va nutq ravonligini shakllantirish bilangina chegaralanmaydi. Zamonaviy akademik va kasbiy muhitda talaba o'zga til vakilining fikrini kontekstda tushunishi, kelishmovchilikni muloyim ifodalashi hamda til orqali namoyon bo'ladigan qadriyatlar farqiga ongli munosabat bildira olishi zarur. Shu sababli chet tili mashg'ulotlarida madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini tarkib toptirish pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Aksiologik yondashuv ta'lim mazmunini inson qadr-qimmati, mas'uliyat, hurmat, adolat va o'zaro tushunish kabi qadriyatlar bilan bog'laydi. Biroq bu yondashuvni faqat odob-axloq haqidagi nazariy ma'ruzalar bilan cheklash kutilgan o'quv natijasini aniq ko'rsatmaydi. Byram (1997) madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyada munosabat, bilim, talqin qilish ko'nikmalari va tanqidiy madaniy anglashning o'rnini ajratib ko'rsatadi. Deardorff (2006) esa uni rivojlanib boruvchi, xatti-harakatda namoyon bo'ladigan jarayon sifatida izohlaydi. Mazkur ilmiy qarashlar qadriyatni muayyan nutqiy vazifaga aylantirish zaruratini asoslaydi.

Tadqiqot maqsadi va metodlari.

Tezisning maqsadi — aksiologik yondashuv asosida talabalarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan o'quv topshiriqlari ketma-ketligini asoslash va ularga mos baholash mezonlarini taklif etish. Buning uchun Byram, Deardorff, Schwartz hamda Yevropa Kengashi konseptual hujjatlaridagi kompetensiya, qadriyat, vositachilik va refleksiya tushunchalari qiyosiy-nazariy tahlil qilindi. Tadqiqot usullari sifatida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, tushunchalarni qiyoslash, pedagogik modellashtirish va didaktik umumlashtirishdan foydalanildi. Ushbu ishda talabalar ishtirokida tajriba o'tkazilmagan; keltirilayotgan model amaliy tekshiruv uchun taklifdir.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Asosiy qism.

Aksiologik yondashuvda muhim masala talabaning qanday qadriyatni tilga olgani emas, balki muloqot vaziyatida qarorini qanday dalillar bilan asoslashi va boshqa tomon nuqtayi nazarini qay darajada inobatga olishidir. Masalan, guruh topshirig'ini bajarayotgan ikki talaba ish taqsimoti yuzasidan kelisha olmaydi. Birinchi talaba vazifani tez yakunlashni ustuvor deb bilsa, ikkinchisi hammaning fikrini eshitishni talab qiladi. Bunday vaziyatda tezkorlik va jamoaviy ishtirok bir-biriga zid kelishi mumkin. Chet tili darsidagi maqsad qaysi talabaning shaxsiy qadriyati «to'g'ri» ekanini belgilash emas, balki muloqotni o'zaro maqbul qaror tomon yo'naltiradigan til birliklarini tanlashdir.

Shwartz (2012) qadriyatlar inson tanlovini yo'naltirishi va ayrim hollarda o'zaro taranglikka kirishishini ko'rsatadi. Ushbu nazariy tushuncha darsda muammoli savollarni shakllantirish uchun foydalidir: «Bu holatda kimning manfaatlari e'tiborga olinmay qolmoqda?», «Nima sababdan suhbatdosh javobni qo'pol deb qabul qilishi mumkin?», «Hurmatni saqlagan holda o'z fikrini qanday aniq ifodalash mumkin?». Savollar talabalarning hukm chiqarishga shoshilmasdan, yetishmayotgan kontekstni aniqlashiga xizmat qiladi.

Nazariy manbalar sintezi asosida «qadriyat — talqin — nutqiy tanlov — refleksiya» mantiqiga tayanadigan besh bosqichli metodik sikl taklif etiladi. Birinchi bosqich — vaziyat bilan tanishish: talabalarga qisqa elektron xat, dialog yoki bahsli muloqot namunasi beriladi. Ikkinchi bosqich — talqin: ishtirokchilar matnni kamida ikki xil izohlab, qaysi ma'lumot yetishmasligini aniqlaydi. Uchinchi bosqich — qadriy muhokama: tegishli qadriyatlar va ularning ehtimoliy ziddiyati dalillar asosida ko'rib chiqiladi. To'rtinchi bosqich — muloqot vositachiligi: talabalar suhbatdosh fikrini aniqlashtiradi, muloyim qayta ifodalaydi yoki kelishuvni taklif qiladi. Beshinchi bosqich — refleksiya: boshlang'ich munosabat bilan yakuniy qaror qiyoslanadi va o'zgarish sababi tushuntiriladi.

Ushbu ketma-ketlikni xalqaro o'quv loyihasidagi fikrlar to'qnashuvi misolida qo'llash mumkin. Talaba «I disagree with this plan» («Men bu rejaga qo'shilmayman») degan gapni eshitib, uni hurmatsizlik sifatida baholashi ehtimoli mavjud. O'qituvchi esa vaziyatga oid qo'shimcha omillarni — muloqotdagi rol, vaqt cheklovi, avvalgi kelishuv va ohangni — tahlil qilishni so'raydi. Talabalar «I see your point, but could we consider another option?» («Fikringizni tushundim, biroq boshqa variantni ham ko'rib chiqsak bo'ladimi?») kabi kontekstga mos javoblarni ishlab chiqadilar. Bunda dastlabki gap har doim noo'rin deb e'lon qilinmaydi: uning maqbulligi vaziyatga bog'liq ekani muhokama qilinadi.

Baholashda talabaning shaxsiy e'tiqodi yoki muayyan madaniyatga mansubligi emas, kuzatiladigan nutqiy harakati e'tiborga olinishi kerak. Shu maqsadda to'rtta ko'rsatkich taklif etiladi: (1) boshqa nuqtayi nazarni xolis talqin qilish; (2) qadriy ziddiyatni dalillash; (3) aniqlashtirish va muloqotni tiklashga doir til vositalarini qo'llash; (4) o'z mulohazasini refleksiv qayta ko'rib chiqish. Har bir mezon bo'yicha 0 dan 3 gacha tavsiflovchi ball ishlatilishi mumkin, biroq bunday rubrika ishonchlilik va validlik tekshiruvidan o'tmaguncha yakuniy diagnostika vositasi hisoblanmaydi. Tilning grammatik aniqligi madaniyatlararo fikrlash ko'rsatkichidan alohida baholangani ma'qul.

Yevropa Kengashining CEFR Companion Volume hujjatida (2020) vositachilik va plurikultural kompetensiyaga alohida e'tibor qaratilgan. Demak, o'qituvchi faqat «to'g'ri javob»ni topishga emas, balki tushunmovchilikni bartaraf qilish, qarama-qarshi pozitsiyalarni xolis ifodalash va nutqni vaziyatga moslashtirishga qaratilgan vazifalarni ham berishi mumkin. Bunda milliy madaniyatni bir xil, o'zgarmas xulq namunasi deb ko'rsatishdan saqlanish zarur.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Xulosa.

Chet tili ta'limiga aksiologik yondashuvni kiritish talabalarning qadriy mulohazalarini real kommunikativ vaziyatlar bilan bog'lash imkonini beradi. Taklif etilgan besh bosqichli sikl madaniyatlararo kompetensiyaning talqin, dalillash, muloqot vositachiligi va refleksiya jihatlarini yagona didaktik jarayonga birlashtirishga qaratilgan. Mazkur modelning ustunligi sifatida talabaning shaxsiy dunyoqarashini baholash o'rniga, asosli nutqiy qaror va kuzatiladigan faoliyatga e'tibor berish ko'zda tutiladi. Kelgusida modelni oliy ta'lim guruhlarida sinovdan o'tkazish, baholovchilar o'rtasidagi moslikni aniqlash va til bilish darajasining natijalarga ta'sirini alohida tahlil qilish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. — Clevedon: Multilingual Matters, 1997.
2. Deardorff D. K. Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization // Journal of Studies in International Education. — 2006. — Vol. 10, No. 3. — P. 241–266. DOI: 10.1177/1028315306287002.
3. Schwartz S. H. An overview of the Schwartz theory of basic values // Online Readings in Psychology and Culture. — 2012. — Vol. 2, No. 1. DOI: 10.9707/2307-0919.1116.
4. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment — Companion Volume. — Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.
5. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Vol. 1. — Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2018.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.